

**YOG'OCH O'YMAKORLIGI, NAQQOSHLIK VA ME'MORCHILIK
SAN'ATINING O'ZARO BOG'LIQLIGI VA PEDAGOGIK AHAMIYATI**

Jo'raboyeva Madina

Namangan davlat pedagogika instituti

Aniq va tabiiy fanlar fakulteti

Texnologik ta'lim yo'nalishi, TXT BU 24

Tursunova Shaxzoda

Ilmiy rahbar:, o'qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston me'morchiligining ajralmas qismi bo'lgan yog'och o'ymakorligi va naqqoshlik san'atining tarixiy rivojlanishi, texnologik xususiyatlari va zamonaviy holati tadqiq etilgan. Maqola yog'och o'ymakorligi texnikalarining turlari, ishlatiladigan asbob-uskunalar, naqsh kompozitsiyalari va me'moriy obidalarini bezashdagi o'rni haqida keng ma'lumot beradi. Tadqiqot jarayonida yog'och san'ati va naqqoshlikning pedagogik ta'lim jarayonidagi ahamiyati, talabalarning estetik tarbiyasiga ta'siri va bu soha bo'yicha kadrlar tayyorlash muammolari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: yog'och o'ymakorligi, naqqoshlik san'ati, me'moriy bezak, milliy me'morchilik, islamiy naqsh, hunarmandchilik ta'limi, amaliy san'at, badiiy qadriyatlar.

KIRISH

O'zbekiston me'morchiligi dunyoga mashhur bo'lgan muhteşam binolar va inshootlar bilan boydir. Samarqandning Registon maydoni, Buxoroning qadimiy madrasalari, Xivaning ichki qal'asi - har bir me'moriy yodgorlik nafaqat muhandislik g'oyalarining namunasi, balki noyob san'at asaridir. Bu me'moriy yodgorliklarning go'zalligi ko'p jihatdan yog'och o'ymakorligi va naqqoshlik san'ati bilan bog'liq.

Yog'och o'ymakorligi O'rta Osiyoda ming yillar davomida rivojlangan san'at turi bo'lib, u me'morchilik, uy-ro'zg'or buyumlari yasash va badiiy ijodning muhim yo'nalishi hisoblanadi. Ustunlar, eshiklar, derazalar, devonxona shiftlari, me'moriy naqshlar - bularning barchasi yog'och ustalarining mahoratli qo'llari mahsulidir. Naqqoshlik san'ati esa yog'och o'ymakorligini yanada boyitib, rangli bezaklar orqali binolarga hayot bag'ishlaydi.

Hozirgi davr pedagogika ta'limida amaliy san'at yo'nalishlarini rivojlantirish, milliy qadriyatlarni saqlash va yoshlarga o'rgatish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda. Texnologik ta'lim yo'nalishida o'qiyotgan talabalar uchun yog'och o'ymakorligi va naqqoshlik san'atini o'zlashtirish nafaqat kasbiy ko'nikmalar, balki milliy o'zlikni anglash vositasidir. Tadqiqotning maqsadi yog'och o'ymakorligi va naqqoshlik texnikalarini tahlil qilish,

ularning me'morchilik san'atidagi o'rnini aniqlash hamda pedagogik ta'lim jarayonida samarali qo'llash yo'llarini ishlab chiqishdan iborat^[1]

ASOSIY QISM

1. Yog'och o'ymakorligi san'atining tarixiy taraqqiyoti

O'rta Osiyo hududida yog'och o'ymakorligi san'ati qadimgi davrlardan boshlab rivojlangan. Arxeologik qazilmalar natijasida topilgan yog'och buyumlar va me'moriy detallar miloddan avvalgi asrlarga borib taqaladi. Amudaryo va Sirdaryo vodiylari, Farg'ona vodiysi kabi hududlarda yog'och o'ymakorligi mahalliy xususiyatlar bilan boyigan.

Amir Temur va Temuriylar davrida yog'och o'ymakorligi san'ati o'zining eng yuqori cho'qqisiga chiqdi. Samarqand, Buxoro, Shahrisabz, Xiva shaharlarida qurilgan saroy, masjid va madrasalarda ishlatilgan yog'och bezaklar ustalarning noyob mahoratini namoyish etadi. O'sha davrda yog'och o'ymakorligi san'ati alohida kasbga aylangan va ustadan shogirdga o'rgatish an'anasi shakllangan.

XIX-XX asrlar boshida yog'och o'ymakorligi yangi yo'nalishlarni o'zlashtirdi. Turar-joy binolarining interyer bezagida, mebel yasashda yog'och o'ymakorligi keng qo'llanila boshlandi. Har bir hudud o'zining uslubi va naqsh xususiyatlarini saqlab qoldi: Buxoro ustalarining nozik va murakkab geometrik naqshlari, Xorazm ustalarining qat'iy simmetrik kompozitsiyalari, Farg'ona vodiysi ustalarining o'simlik naqshlari bilan boyitilgan ishlari alohida tanilgan.

2. Yog'och o'ymakorligi texnikalari va turlari

Yog'och o'ymakorligining bir necha asosiy texnikasi mavjud: relyefli o'ymakorlik, tekis o'ymakorlik, ajur o'ymakorligi va qirrali o'ymakorlik. Har bir texnika o'ziga xos asboblari, usullari va badiiy imkoniyatlarga ega.

Relyefli o'ymakorlik - naqshning yog'och sirtidan yuqori yoki past bo'lishi bilan tavsiflanadi. Bu texnikada naqsh chuqur va hajmli ko'rinadi. Tekis o'ymakorlikda esa naqsh sirt bilan bir tekislikda joylashadi va faqat konturlar bilan ajralib turadi. Ajur o'ymakorligi eng murakkab texnikalardan biri bo'lib, yog'ochdan naqsh to'liq o'yib olinadi va nozik, dantelli bezak hosil qilinadi.

Yog'och o'ymakorligi texnikalarining taqqoslanishi

Texnika turi	Bajarish murakkabligi	Asosiy qo'llanish	Zarur asboblari	O'rganish muddati	Estetik ta'sir
Relyefli o'ymakorlik	Yuqori	Me'moriy bezak, pano	Turli iskana, stameska, randa	6-12 oy	Hajmli, ta'sirli
Tekis	O'rtacha	Mebel, eshik-	Oddiy	3-6 oy	Nafis,

o'ymakorlik		deraza	iskana, reysmus		klassik
Ajur o'ymakorligi	Juda yuqori	Shiftlar, pardalar, pano	Lobzik, nozik iskana	12-18 oy	Nozik, dantelli
Qirrali o'ymakorlik	O'rtacha	Ramkalar, dekor detallar	Iskana to'plami	4-8 oy	Geometrik, sodda
Kombinatsiyali	Juda yuqori	Maxsus buyurtmalar	Barcha asboblari	18-24 oy	Noyob, murakkab

Naqqoshlik san'ati va uning yog'och o'ymakorligidagi o'rni

Naqqoshlik - yog'och o'ymakorligi mahsulotlarini rangli naqshlar bilan bezash san'atidir. Naqqoshlik o'ymakorlik bilan birgalikda qo'llanilganda, asar yanada go'zal va ta'sirli ko'rinishga ega bo'ladi. O'zbekiston naqqoshligida islamiy naqshlar, geometrik shakllar va o'simlik elementlari ustuvor o'rin tutadi.

Naqqoshlik jarayoni bir necha bosqichlardan iborat: sirtni tayyorlash, asos qatlami, naqsh chizish, bo'yash va laklash. Har bir bosqich texnologik talablar asosida amalga oshiriladi. An'anaviy naqqoshlikda tabiiy bo'yoqlar - zafaron, qizil rang uchun qirmizi qo'ng'iroqbo'ya, ko'k rang uchun lojuvard - ishlatilgan. Zamonaviy naqqoshlikda esa akril va tempera bo'yoqlari keng qo'llaniladi. Klassik O'zbek naqqoshligida ranglar ma'nosiga alohida e'tibor beriladi. Moviy rang - osmonni va ma'naviyatni, yashil - tabiat va hayotni, qizil - quvonch va bayramni, oltin - boylik va ulug'vorlikni anglatadi. Rang uyg'unligi va naqsh kompozitsiyasi naqqoshning mahoratini ko'rsatadi[]

4. Yog'och o'ymakorligining me'morchilikdagi qo'llanilishi

O'zbek me'morchiligida yog'och o'ymakorligi muhim o'rin tutadi. Aivan ustunlari, eshik qanotlari, deraza panjaralari, shiftlar va boshqa me'moriy elementlar yog'och o'ymakorligi bilan bezatilgan. Har bir element nafaqat estetik vazifani, balki konstruktiv funksiyani ham bajaradi.

Aivan - O'zbek uyining eng muhim qismi bo'lib, mehmonlarni kutib olish va yoz kunlari dam olish uchun mo'ljallangan. Aivanning yog'och ustunlari murakkab naqshlar bilan bezatiladi. "Kapital" deb ataladigan ustun boshi alohida san'at asaridir - u geometrik va o'simlik naqshlarining uyg'unligidan iborat. Xiva me'morchiligida ustunlar ko'pincha vertikal parallel chiziqlar va spiralsimon naqshlar bilan bezatilgan.

Eshik va deraza naqshlari uy egasining ijtimoiy mavqeyi va didini aks ettirgan. Boy uylarning eshiklari murakkab ajur o'ymakorligi va naqqoshlik bilan bezatilgan. Panjara naqshlari geometrik va o'simlik elementlarining kombinatsiyasi bo'lib, ular yorug'lik va havoning xonaga kirishini ta'minlagan holda, ichki hayotni tashqi ko'zlardan yashirgan.

5. Yog'och o'ymakorligida ishlatiladigan asbob-uskunalar va materiallar

Yog'och o'ymakorligi uchun maxsus asboblari to'plami zarur. Asosiy asboblari qatoriga iskana (turli shakl va o'lchamdagi), stameska (yassi va yarim doira shakldagi), randa, arra, lobzik, shuningdek o'lchov asboblari - sirkulyar, chizg'ich, ugleomer kiradi. Zamonaviy ustaxonalarda elektr asboblari - elektr lobzik, frezerni stanok, shliflovchi mashina - ishlatiladi.

Yog'och turlari tanlash ham muhim ahamiyatga ega. O'zbekistonda yong'oq, chinor, tut, olcha, archa yog'ochlari o'ymakorlik uchun eng yaxshi materiallar hisoblanadi. Yong'oq yog'ochi o'zining chiroyli teksturasi, mustahkamligi va nozik naqshlarni ushlab turish xususiyati bilan ajralib turadi. Chinor yog'ochi katta hajmdagi buyumlar uchun mos, tut yog'ochi esa qattiq va bardoshli.

Yog'ochni tayyorlash jarayoni uzoq vaqt talab etadi. Yangi kesilgan yog'och kamida 2-3 yil quritilishi kerak, aks holda tayyor mahsulot deformatsiyalanishi mumkin. Quritilgan yog'och tozalanadi, tekislanadi va faqat shundan keyin o'ymakorlik ishlari boshlanadi.

6. Pedagogik jarayonda yog'och o'ymakorligi va naqqoshlikni o'rgatish

Texnologik ta'lim yo'nalishida yog'och o'ymakorligi va naqqoshlikni o'rgatish maxsus metodika asosida amalga oshiriladi. Ta'lim jarayoni nazariy va amaliy qismlardan iborat bo'lib, bosqichma-bosqich murakkablashib boradi.

Boshlang'ich bosqichda talabalar yog'och turlarini tanish, asboblardan to'g'ri foydalanish, texnika xavfsizligi qoidalarini o'rganadilar. Oddiy geometrik naqshlarni chizish va ularni yog'ochga o'tkazish birinchi amaliy mashg'ulotlarning mazmunini tashkil etadi. Keyingi bosqichlarda talabalar murakkab islmiy va o'simlik naqshlarini o'rganadilar, kompozitsiya yaratish qoidalari bilan tanishadilar.

Naqqoshlik texnikasi alohida kurs sifatida o'rgatiladi. Talabalar ranglar nazariyasi, rang doirasini yaratish, ranglarni aralash texnikasi, naqqoshlik kompozitsiyasi va me'moriy bezaklardagi naqqoshlik usullarini o'rganadilar. Amaliy mashg'ulotlar davomida har bir talaba o'z individual loyihasini amalga oshiradi - kichik pano, ramka yoki boshqa badiiy mahsulot yaratadi.

Yog'och o'ymakorligi ta'lim dasturi bosqichlari

Bosqich	Nazariy qism	Amaliy mashg'ulotlar	Yakuniy loyiha	Davomiyligi
Boshlang'ich	Asboblari, xavfsizlik, yog'och turlari	Oddiy geometrik naqshlar	Kichik dekor element	2 oy
O'rta	Naqsh turlari, kompozitsiya	Tekis o'ymakorlik, oddiy relyef	Yog'och pano (A4 o'lcham)	4 oy

	asoslari			
Yuqori	Me'moriy bezak, islamiy naqshlar	Murakkab relyef, ajur elementlar	Me'moriy detal (ustun, ramka)	6 oy
Professional	Dizayn, kreativ loyihalash	Kombinatsiyali texnikalar, naqqoshlik	To'liq me'moriy kompozitsiya	8 oy

TAHLIL

Tadqiqot materiallari tahlili shuni ko'rsatadiki, yog'och o'ymakorligi va naqqoshlik san'ati O'zbekiston madaniy merosining eng boy va ko'p qirrali sohalari hisoblanadi. Bu san'at turlari faqat estetik qiymatga ega emas, balki milliy o'zlikni saqlash va yangi avlodlarga o'tkazishda muhim rol o'ynaydi.

Pedagogik jihatdan qaralganda, yog'och o'ymakorligi va naqqoshlikni o'rganish jarayoni talabalarning ko'plab kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Birinchidan, bu amaliy ko'nikmalar - qo'l motorikasi, aniqlik, asboblarni bilan ishlash texnikasi. Ikkinchidan, kreativ qobiliyatlar - kompozitsiya yaratish, ranglarni tanlash, dizayn fikrlash. Uchinchidan, madaniy kompetensiyalar - milliy qadriyatlarni anglash, tarixiy merosni qadrlash, etnik estetikani his qilish.

Zamonaviy ta'lim jarayonida yog'och o'ymakorligini o'rgatishda bir qator muammolar mavjud. Eng muhim muammo - bu soha bo'yicha malakali o'qituvchilarning etishmasligi. Ko'pchilik tajribali ustalar keksa yoshda bo'lib, ularning bilim va tajribasini yoshlarga o'tkazish uchun tizimli ishlar zarur. Ikkinchi muammo - zamonaviy asbob-uskunalar va materiallar bilan ta'minlanishning etarli emasligi. Uchinchisi muammo - talabalarning bu sohaga qiziqishini oshirish va kasbiy istiqbollarni ko'rsatish.

Biroq bu muammolarga qaramay, yog'och o'ymakorligi va naqqoshlik san'ati istiqbolli yo'nalish hisoblanadi. Zamonaviy dizayn va interyer san'atida milliy elementlarga talab ortib bormoqda. Ekologik toza materiallar va qo'l mehnatida tayyorlangan buyumlar yuqori baholanmoqda. Bu esa yog'och san'ati bo'yicha mutaxassislar uchun yangi imkoniyatlar yaratadi.

XULOSA

Amalga oshirilgan tadqiqot natijalariga ko'ra, yog'och o'ymakorligi va naqqoshlik san'ati O'zbekiston me'morchiligi va amaliy san'atining eng qimmatli yo'nalishlari bo'lib, ularning saqlanishi va rivojlanishi davlat va jamiyat e'tiboriga loyiqdir. Ushbu san'at turlari ming yillar davomida shakllangan milliy estetik qadriyatlarni o'zida mujassam etgan va zamonaviy sharoitda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Pedagogika institutlarida yog'och o'ymakorligi va naqqoshlikni o'rgatish nafaqat kasbiy ko'nikmalarni shakllantirish, balki talabalarning milliy o'zligini anglash, estetik didini rivojlantirish va mehnatsevarlikni

tarbiyalash vositasidir. Zamonaviy ta'lim jarayonida an'anaviy texnikalarni zamonaviy dizayn prinsiplari bilan uyg'unlashtirish, talabalarning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish va ularni kasbiy faoliyatga tayyorlash muhim vazifalar qatoriga kiradi. Yog'och o'ymakorligi va naqqoshlik sohasida malakali kadrlar tayyorlash, zamonaviy o'quv dasturlarini ishlab chiqish, ustaxonalarni zarur asbob va materiallar bilan ta'minlash hamda yoshlar o'rtasida bu hunarmandchilikka qiziqishni oshirish orqali milliy san'atimizning gullab-yashnashiga erishish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Ремпель Л.И. Архитектурный орнамент Узбекистана. Ташкент: Издательство литературы и искусства. 2023. 412 с.
2. Мамаджанова С.М. Резьба по дереву в традиционной архитектуре Хорезма. // Искусство Центральной Азии. 2024. № 2. С. 67-75.
3. Хакимов А.А., Юсупова Н.Д. Народные промыслы Узбекистана: традиции и современность. // Культурное наследие. 2023. Том 11. № 4. С. 89-97.
4. Абдуллаев Т.К. Технология художественной обработки древесины. Учебное пособие. Ташкент: Узбекистан. 2024. 256 с.
5. Исмаилова Г.Р. Методика обучения декоративно-прикладному искусству в педагогических вузах. // Педагогика и образование. 2023. № 5. С. 112-119.
6. Саидов А.С., Рахимов Б.Н. Наққошлик санъати: анъанавий технологиялар. // Санъатшунослик. 2024. № 1. 45-52 б.
7. Каримов К.М. Ёғоч ўйма безаклари ва меъморчиликдаги ўрни. // Меъморчилик ва қурилиш. 2023. № 6. 78-84 б.